

האם יש סכנה באכילת דגים בחלב?

במאמר המתפרסם בימי חול המועד אנו נוהגים מפעם לפעם לסקור פולמוס הלכתי מעניין העוסק בתחומים רפואיים. גם הפעם לא נחרוג ממנהג זה ונעסוק בהלכה סוערת ומרתקת, שלמרבה הפלא, למרות ההשלכה ההלכתית הרחבה שלה, הויכוח אינו על גבולות הלכה זו, אלא כלל לא ברור האם היא בכלל קיימת!

זוהי שאלת אכילת דגים בחלב – האם ישנה סכנה בריאותית חמורה באכילתם יחד, כך שיש לאסור זאת?

המשנה בתחילת פרק שמיני בחולין (קג, ב) אומרת:

”כל הבשר אסור לבשל בחלב - חוץ מבשר דגים וחגבים. ואסור להעלות עם הגבינה על

השלחן - חוץ מבשר דגים וחגבים”.

כידוע, בבשר וחלב ישנו מלבד איסור האכילה יחד, גם איסור להעלותם יחד על שולחן אחד. במשנה מבואר היטב שאין איסור לבשל דג בחלב. אך האם מותר לאכלם יחד? לכאורה, אם היה מותר, היה למשנה לומר שהדבר מותר, ולא להסתפק בהיתר להעלותם על השולחן יחד, שהרי זהו איסור קל יותר.

אמנם, מבאר הר"ן שהדבר לא ייתכן, משום שאם המשנה נקטה לשון היתר על בישול דג בחלב, בהכרח היתר זה כולל גם היתר על אכילתם יחד, שהרי את כל עיקרו של איסור אכילת בשר וחלב הוציאה התורה בלשון בישול.

ואכן – כך מסכימים גם שאר הראשונים, הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א ועוד. כך גם פוסק הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק ט הלכה ה): ”דגים וחגבים מותר לאכלן בחלב”.

אך יש לשים לב שזו איננה הנחה מובנת מאליה, ובפרט, שאכן ישנם שני חידושים אפשריים בנושא דג בחלב:

א. האם בשר הדג נכלל במה שאסרה התורה ”בשר”, וזה אכן התבאר שאינו כן.

ב. האם יש סכנה בדג וחלב יחדיו.

הראשונים עסקו בשאלה הראשונה בלבד, ומתוך כך שהניחו בפשטות שהתשובה שלילית ואכילת דג ובשר מותרת מצד זה, התחבטו איך לפרש את דקדוק המשנה שהאכילה מותרת; אך בהנחה – שמקורותיה יתבררו מיד – שיש איסור על אכילת דג בחלב מצד סכנה, דברי המשנה מתפרשים ביתר קלות: (א) אין איסור לבשלו, שהרי הסכנה היא רק באכילה; (ב) אין איסור להעלותו על שולחן אחד, אך מכל מקום עצם אכילתו אסורה מצד הסכנה.

התפארת יעקב (חולין שם) ההולך קרוב לדרך זו, מבאר אם כן מדוע אין איסור להעלותו על שולחן אחד, באם הם אסורים באכילה יחד [יצויין, כי לגבי עוף בחלב זו מחלוקת תנאים (שם קד, ב), והלכה להחמיר ולהרחיק עוף מחלב על השולחן אף שהאיסור הוא מדרבנן בלבד. על בסיס זה, לכאורה גם איסור דג בחלב יהיה דומה לחומר] לדעתו, איסור הרחקה זה נועד בכדי שלא ייכשל

האדם באיסור באכילת מה שמונח לפניו ביחד, אבל בדבר סכנה האדם נוטה מטבעו להיות זהיר יותר ולהתרחק מדברים מסוכנים, ולכן אין צורך בחומרא זו. כעת לגופו של ענין הסכנה – ומקורותיו הנתונים במחלוקת עזה כבר מאות בשנים. בבית יוסף (יורה דעה סימן פז) כתב:

"דגים וחגבים מותר לאכלן בחלב (=לשון הטור). ריש פרק כל הבשר (קג, ב) 'כל הבשר אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים'. וכתב הר"ן (לז ריש ע"א), דכיון דלבשן שרי, משמע דלאכלן בחלב נמי שרי, דאיסור בשר בחלב בלשון בישול אפקיה רחמנא. וכן כתבו הרמב"ם, והרשב"א (תוה"א ב"ג ש"ד פה): דלאכלן בחלב נמי שרי. **ומכל מקום אין לאכול דגים בחלב מפני הסכנה כמו שנתבאר בספר אורח חיים סימן קע"ג**".

למרבה הפלא, המעיין באורח חיים בסימן קע"ג אינו מוצא כל התייחסות לנושא אכילת דגים בחלב, אלא נפסק שם שחובה לרחוץ ידיו **בין אכילת בשר לאכילת דג**, משום שאכילתם יחד מסוכנת לצרעת. היכן מצא הבית יוסף התייחסות לאכילת דג בחלב? ואכן כך מעיר הרמ"א בהגהות דרכי משה (אות ד') על הבית יוסף:

"**לא ראיתי מימי נזהרין בזה**. וגם באורח חיים סימן קע"ג אינו אלא שלא לאכלו **בבשר** משום סכנה אבל בחלב שרי... ולכן נראה **שנתערב להרב בית יוסף בשר בחלב**".

כלומר, הדרכי משה מניח שחלה טעות בבית יוסף.

אך יש לעיין אם כוונת הרמ"א שזו טעות בגירסא, או מילה שנפלטה להבית יוסף בשגגה, ומשום שזו הנחה קשה קצת, משום שהבית יוסף אכן עוסק בהלכה זו בענין דגים בחלב, ועל כך כותב שלמרות שהדבר יצא להיתר, מכל מקום יש בו איסור מחמת הסכנה. אך במגן אברהם בהקדמה לסימן קעג הביא דברי הדרכי משה "**שטעות סופר** הוא שם בבית יוסף, וצ"ל דגים בבשר ע"ש". וצריך עיון.

מי שנעמד לימין דברי הבית יוסף הללו הוא הלבוש, מגדולי הפוסקים האשכנזים בדור שלאחר הבית יוסף והרמ"א, שפסק את דינו להלכה – אסור לאכול דגים בחלב.

על כך מעיר הש"ך (סימן פז, ה): "ובאמת נמשך אחר הבית יוסף שכתב כן; אבל הוא טעות, כי לא נזכר שם אלא דדגים עם בשר אסור משום סכנה, אבל בחלב לא שמענו ולא ראינו, וכל יומא ויומא נהגינן הכי לבשל דגים בחלב ולאכול! גם בדרכי משה השיג על הבית יוסף בזה, וכן בספר באר שבע דף ק' ושאר אחרונים השיגו עליו בזה... והוא פשוט".

הש"ך מציג בהמשך לרמ"א את הטענה המרכזית ביותר בנושא – והיא היעדר כל מסורת לאיסור על אכילת דגים בחלב. הרמ"א מעיד שמעולם לא ראה מי שנהר בזה, והש"ך מעיד שאצלם נהוג היה בכל יום ויום לאכלם יחד ללא כל חשש.

את דבריהם יש לחזק לכאורה בכך שהראשונים שהצגנו לעיל עסקו בהחלט בשאלת אכילת דג בחלב ולא ראו כל ענין לציין כי ההיתר שהם טרחו לבסס אינו למעשה אלא רק ענין עקרוני מצד הלכות בשר וחלב, אבל בפועל הדבר אסור מצד סכנה. זו לכאורה הנחה לא סבירה בעליל. וגם אם

בדברי הראשונים שרק באו לפרש את המשנה אולי ניתן היה לדחוק כך, מה נאמר על הרמב"ם, שכפי שציטטנו לעיל כתב בלשון ברורה בהלכותיו להתיר?
ונעיר – הרמב"ם, הלא היה רופא מומחה, ובהלכות שונות פירט באריכות כיצד יש להימנע משורה ארוכה של מאכלים שאכילתם מסוכנת או פוגעת בבריאות. הוא מגדולי המחמירים בהלכות אלו. ועם זאת, איננו מוצאים בדבריו כל התייחסות לסכנה אפשרית באכילת דג וחלב.
לפני שנמשיך לסקור את עמדות הפוסקים – נציג שתי ראיות שהביאו המקילים לדבריהם. הראיה הראשונה, אותה הביא הש"ך, היא מדברי הגמרא בפסחים (עו, ב). בגמרא נאמר:
"תני רב כהנה בריה דרב חיננא סבא, פת שאפאה עם צלי בתנור, אסור לאוכלה בכותחא".
כלומר, מאחר שריח הבשר נבלע בפת, אסור לאכל את הפת עם מאכלי חלב (כותח הוא מאכל שמעורב בו חלב). עוד אומרת הגמרא, "ההיא ביניתא (=דג) דאיטווא בהדי בישרא (=כלומר, אירע שנצלה דג ביחד עם בשר בתנור אחד – בלי מגע ישיר), אסרה רבא מפרזיקיא למיכליה בכותחא (רבא אסר את אכילת הדג עם מאכל חלבי, משום שהדג בלע מהבשר, ואם כן יש כאן בשר בחלב). מר בר רב אשי אמר, אפילו במילחא נמי אסורה משום דקשיא לריחא ולדבר אחר (מר טוען שאפילו שלא בחלב אסור, משום שאין לאכול בשר ודג יחד, מחשש סכנת צרעת, ומשום ריח הפה".
מדברי הגמרא ניתן להסיק, שכל הטעם לאסור את אכילת הדג בחלב אינה אלא משום שבאותו המקרה הדג בלע בצלייתו מן הבשר שנצלה עמו, אך אם היה נצלה לבדו, ללא בשר, היה מותר לאוכלו יחד עם מאכל חלבי!
ויתירה מכך, מר בר רב אשי הרי אומר שגד זה שנצלה עם בשר אסור באכילה אפילו לבדו ללא חלב, ומשום סכנה; לכאורה אם הבית יוסף צודק בדבריו, היה לו לפרט מקרה נוסף של איסור מחמת סכנה, על אכילת דג יחד עם מאכל חלבי, גם אם הדג לא נצלה יחד עם בשר.
אם כן, מדברי הגמרא הללו יש לכאורה משמעות ברורה למדי שאין שום איסור על אכילת דג בחלב, בין מעיקר הדין של בשר בחלב, ובין מצד חשש סכנה.
הראיה השנייה, אותה הביא הפרישה, היא מדברי הגמרא בחולין (קיא, ב), שם נחלקו רב ושמואל האם דגים שהתבשלו בקערה בשרית נקיה, מותרים לאכילה עם מאכל חלבי. להלכה, מותר. מבואר, אם כן, במפורש, שמותר לאכול דגים עם מאכלים חלביים.
ראיות אלה משקלן כבד, והן מקשות מאוד להבין מדוע הבית יוסף אוסר אכילת דגים בחלב. כזכור: מדברי הגמרא בשתי מקומות מוכח שהדבר מותר; הראשונים כתבו זאת במפורש; אין כל מקור למנהג איסור בדבר. אם כן לפנינו פליאה גדולה.
ואם אין די בכך – כשאנו פונים לספר פסקי ההלכה של מרן הבית יוסף, השולחן ערוך – אנו מגלים כי הוא אינו פוסק בשום מקום שאסור לאכול דג בחלב!
ולגוף הענין – אנו מוצאים עדויות מעניינות בשאלה הרפואית עצמה, האם ישנה סכנה באכילת דג וחלב.

בפתחי תשובה (ס"ק ט') מביא משו"ת אדני פז, שמצא מציאה מעניינת בדברי רבינו בחיי בן אשר מפרש התורה, בפרשת משפטים (שמות כ"ג י"ט). לרבינו בחיי ישנה שיטה מרתקת שסקרנו בעבר, המבארת את איסורי המאכלות שבתורה בכך שישנה סכנה ונוק בריאותי באותם המאכלים שהתורה אסרה. על כל פנים, לאחר שהוא מבאר את הסכנה שישנה באכילת בשר בחלב, הוא מעיר: "וכן דעת הרופאים בתערובת דג וגבינה שנתבשלו כאחד שמוליד תכונה רעה וחולי הצרעת!"

עוד הוא מביא משו"ת חינוך בית יהודא (סימן ס"א) "שמקיים דברי הלבוש דאסור לאכול בחלב, משום דחקר אצל חכמי הרופאים דדוקא דגים המטוגנים עם חמאה מותר לאכול אבל דגים המבושלים בחלב יש בו סכנת חולי דגים מקררים מאד וגם החלב רע ומזיק לגוף ע"ש". זו עדות מעניינת מאוד, אך החתם סופר בתשובה (סימן ק"א) המביא גם הוא את הדברים, דוחה אותם. בדבריו הוא מעיר, שהרי מי נאמן עלינו כרופא מומחה יותר מהרמב"ם, והוא הרי כאמור התיר במפורש את אכילת הדגים בחלב...

בכנסת הגדולה, בהגהות בית יוסף שם, האריך בנושא. בתחילת דבריו הוא מציין כי "וכל הבאים אחרי רב בית יוסף תפסוהו בזה". לאחר מכן הוא מביא מספר "שארית יאודה": **אמת ששמעתי מפי הרופאים שגם באכילת דגים וחלב יש שם סכנת צרעת**, ע"כ.

בהמשך, מיישב הכנסת הגדולה בטוב טעם את קושיית הפוסקים מכך שהבית יוסף מפנה כמקור לאורח חיים, בעוד שם ההתייחסות היא רק לסכנה שבי בשר ודגים. לביאורו, כוונת הבית יוסף היא שהאיסור בין דגים לחלב הוא מאותו הטעם של דגים ובשר, שהוא מחמת חשש צרעת כמבואר בגמרא, וגם בזה יש חשש צרעת, ולכן ראוי שיהיה דינם דומה. [הנחה זו נתמכת מדברי רבינו בחיי, הכותב במפורש שהחשש באכילת דגים וחלב הוא משום צרעת].

מה למעשה? יש בענין זה שתי גישות מרכזיות. האחת, שעליה מבוסס מנהג האשכנזים בימינו, היא לאכול חלב ודגים יחד ללא חשש, וכמו שכותב הפתחי תשובה, כיון שנהגו נהגו ואין לחשוש בזה לסכנה, ושומר פתאים השם. השניה, וכך נוהגים רוב הספרדים, היא להימנע מאכילת דג וחלב יחד, מחשש הסכנה, וכפשטות דברי הבית יוסף, ומשום ש"חמירתא סכנתא מאיסורא" – יש להחמיר בדברים שהם מחשש סכנה יותר מדברים שהם מחשש איסור. כך למשל כותב הכף החיים (יו"ד פז, כד).